

Смушак Т. В.,
доцент кафедри французької філології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Іванів Ю. В.,
магістрант кафедри французької філології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИ У РОМАНІ ІРЕН НЕМИРОВСЬКИ «НЕПОРОЗУМІННЯ»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню функцій метафори у романі Ірен Немировськи «Непорозуміння». Шляхом аналізу найбільш виразних метафоричних сполук визначено основні функції метафори у творі, а саме: інформативну, образотворчу, естетичну, декоративну, відображальну, пояснювальну, емоційно-оцінну, описову, деномінативну, експресивну, а також проведено їх семантико-стилістичне декодування.

Ключові слова: метафора, розгорнута метафора, уособлення, функція.

Постановка проблеми. Художній текст, для якого характерна наявність прихованого внутрішнього змісту, базується на системі мовних засобів, здатних виражати не тільки основне, а й додаткові (семантичне й стилістичне) значення твору. За словами Г. Ахметової, «мовне середовище тексту такого стилю становить метафоричну структуру, яка надає йому певної образності, алегоричності й експресивності» [1, с. 7]. Концентруючи у своєму семантичному полі найнесумісніші асоціації, метафора постає «суцільним непочленованим тропом, який може розгортатися у внутрішній сюжет, не сприйнятий із погляду раціоналістичних концепцій» [4, с. 444].

Згідно з загальноприйнятим трактуванням, метафора є тропом поетичного мовлення, в якому «слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ і предметів через інші за схожістю чи контрастністю» [4, с. 444]. На думку В. Мацько, «метафора є способом бачення світу, який розкривається в образних тонах за допомогою інтуїції, “підключеної” в процесі дешифрування тексту. А дешифрування мережива метафор – це код цілісного розуміння смислового змісту» [6, с. 250].

Існує безліч думок стосовно визначення функцій метафори в текстах художнього стилю. Функціональний потенціал метафори привертав увагу багатьох учених, а саме В. Мацько, В. Солодухова, В. Харченко, Н. Кожевнікової, В. Москвіна та ін. Однак досі немає підстав стверджувати, що розроблено загальноприйняту цілісну теорію пояснення механізмів функціонування метафор у художніх творах. Науковці, які досліджували і досліджують феномен метафори, дають нам здебільшого загальне уявлення про значимість цього тропу. Вагомість дослідження функцій метафор з усією очевидністю постає перед нами у процесі інтерпретації кожного окремого твору.

Особливості використання метафор у художній творчості французької письменниці Ірен Немировськи (1903–1942) досі не були предметом наукових роздумів. Проте саме метафори

можна з упевненістю вважати одним із найуживаніших стилістичних тропів у романістиці авторки, зокрема в її першому романі «Непорозуміння» (1926). Оскільки ступінь метафоричності мови тексту художнього стилю великою мірою залежить від особистісних установок автора, то це, безсумнівно, дає підстави замислитися про специфіку письменницького стилю Ірен Немировськи, розкрити властивості її світобачення та світосприйняття.

Об'єктом дослідження виступає, отже, роман Ірен Немировськи «Непорозуміння». Варто зауважити, що цей твір маловідомий українському читачеві. Перекладу його українською мовою немає. Метою дослідження є виокремлення та декодування основних функцій метафори у романі Ірен Немировськи «Непорозуміння».

Виклад основного матеріалу. Особливістю метафори є її здатність виконувати *інформативну функцію*. Інформація, що передається за допомогою метафори, вказує на цілісність образу, його панорамність. В. Харченко зауважує: «Панорамність спирається на зорову природу образу, змушує по-новому поглянути на гностичну суть конкретної лексики, конкретних слів, які стають основою, сировиною, фундаментом будь-якої метафори» [9, с. 15]. У літературознавчому словнику-довіднику зазначено: «Метафора – це перехід інтуїтивного осяяння у сферу раціональних понять» [4, с. 444].

Прикладом інформативної функції метафори у романі «Непорозуміння» може слугувати вислів «*le paradis ensoleillé de son enfance*» («сонячний рай його дитинства») [10, с. 15]. Ірен Немировськи вдається до метафори, щоб інформувати нас про походження Іва – головного героя твору. Дізнаємось, що Ів народився у місті Андай, яке розташоване на південно-західному узбережжі Франції. Цю територію, як і північну Іспанію, здавна населяли баски. По-справжньому щасливим герой почувався лише в дитинстві, яке він провів на морському узбережжі: «*Il y avait savouré des journées dorées*» («Він тут смакував золоті дні») [10, с. 15]. Вперше за багато років Ів повертається в Андай, щоб насолодитися довгоочікуваними літніми вакаціями.

Метафора відіграє важливу роль у творенні образів художнього твору, за допомогою яких читач розкриває для себе особливе бачення світу, притаманне авторові або персонажам його твору. Завдяки своїй образності метафора здатна інтерпретувати уявлення про предмет за допомогою уявлень про об'єкти, уподібнених до позначуваного, через призму асоціативних зв'язків між ними та їх спільними ознаками. Звідси виникає

образотворча функція метафор, завдання якої полягає в увиразненні характеристики певних художніх образів, шляхом «перенесення явищ з розряду абстрактного в розряд конкретного» [8]. Наприклад, метафора «*le visage d'homme jeune, mais travaillé par la main du temps*» («*обличчя молодого чоловіка уже торкнулася рука часу*») [10, с. 18] допомагає нам уявити зовнішній вигляд головного персонажа роману «Непорозуміння». Ів, попри свій молодий вік, мав змарніле обличчя. Далися ознаки важка праця та післявоєнний синдром, які залишили відбиток не лише на зовнішності, але й на психіці чоловіка. Проте, прибувши в місто Андай на відпочинок, Ів знову відчув приплив сил та енергії. Ірен Немировська підкреслює ще одну виразну рису обличчя Іва – його очі, які, за її словами, були золотими: «*ses yeux d'or*» («*його золоті очі*») [10, с. 18] (очевидно, під впливом яскравих сонячних променів).

Ще одним прикладом відтворення образотворчої функції у романі «Непорозуміння» слугує вираз «*des yeux de velours et de feu*» («*оксамитові і вогняні очі*») [10, с. 34]. Авторка, доповнюючи характеристику жителів Країни Басків, акцентує особливу увагу на відблиску в їхніх очах, що може свідчити про запальну вдачу народу та його вміння радіти життю.

У прикладі «*les perles d'or que le soleil allumait dans le vin*» («*золоті перли, які сонце запалювало у вині*») [10, с. 163] йдеться про губи Жан-Поля простежуємо не лише образотворчу, але й **естетичну функцію** метафори. Метафора, як підкреслено у літературознавчому словнику-довіднику, «подібна до загадки, але з тією відмінністю, що не підлягає декодуванню, вимагаючи визнання за собою нової реальності, розбудованої за естетичними принципами» [4, с. 444].

За словами Н. Ашиток, метафора розуміється як «таке використання мови (чи її одиниць) у художньо-образному мовленнєвому акті, яке приводить у рух відповідні потенційні її властивості не лише у комунікативно-пізнавальному напрямі, але й оцінно-чуттєвому, інакомовному, умовно-асоціативному, зображально-виражальному, щоб виявити настроєве, потаємно-суб'єктивне, уподобане» [2, с. 156]. Тобто метафора значною мірою впливає на наше естетичне бачення світу, його сприйняття, адже посідає чільне місце серед інших художніх засобів, без яких мова художнього тексту не мала б такого естетичного впливу на читача.

У романі «Непорозуміння» естетична функція метафори (власне уособлення як різновиду метафори) покликана, зокрема, своєрідно передати стан напруги Денізи, спричинений постійними очікування телефонного дзвінка від Іва. Навіть читання книги не допомагало їй позбутися нав'язливих думок про коханого: «*Les mots – ce n'étaient plus que de petits signes noirs sur blanc qui dansaient devant ses yeux*» («*Слова – це були лише маленькі чорні знаки на білому, що танцювали перед її очима*») [10, с. 95].

Близькою до естетичної є **декораційна (орнаментальна) функція**. Як один із засобів творення тих чи інших образів, метафора покликана прикрашати мову художнього тексту. На думку Н. Кожевнікової, «слово в орнаментальній прозі легко виходить за межі, поставлені йому мовною нормою, втрачаючи свою ознаку нейтральності, і в сукупності з іншими лексемами воно зорієнтовує текст на віршовану мову як на специфічний спосіб організації художнього мовлення» [5, с. 56].

Декораційна функція в досліджуваному романі може бути представлена виразами: «*les forêts que l'automne commençait à*

dorer» («*ліси, які осінь починала золотити*») [10, с. 61]; «*des cimes d'arbres semblaient émerger d'une mer de lait*» («*верхів'я дерев немов виринали з молочного моря*») [10, с. 173]. Авторка використала метафори з метою охарактеризувати зміну погоди з настанням відповідної пори року – осені та зими. Природа виступає, таким чином, як рушійна сила, яка засвідчує також динаміку розвитку подій і перемену настроїв героїв.

Не менш важливою є **пояснювальна функція** метафори. У художній літературі метафоричні сполуки відіграють особливу роль, допомагаючи роз'яснити змальовану у творі ситуацію, почуття героїв, їх настрої, переживання. Ірен Немировська, на прикладі розгорнутої метафори «*il n'éprouvait pas cette brûlure de curiosité qui harcèle les hommes au commencement de l'amour*» («*він не відчував цього опіку цікавості, що переслідує чоловіків на початку кохання*») [10, с. 42], зуміла пояснити причину стриманості та холодності Іва щодо Денізи. Жінка від цього дуже страждала, нервувала, витрачала весь свій час на марні очікування та звинувачення: «*Elle n'avait pas fermé l'oeil de la nuit: une horrible inquiétude habitait son cœur*» («*Вона не зімкнула око ночі: жахливе хвилювання жило в її серці*») [10, с. 182]. Загалом така поведінка була характерна для Іва. Жінки були для нього лише об'єктом захоплення й дуже швидко йому набридали. Яскравим поясненням цього є розгорнута метафора «*Il avait beau se pencher sur ces regards de caresse et de mensonge, il n'y trouvait pas cet intime frisson de l'âme, cette lueur d'inconnu qu'il cherchait...*» («*З висоти він вдвлявся у ці погляди ласки і брехні, проте не знаходив того інтимного тремтіння душі, того незнаного світла, якого шукав...*») [10, с. 32].

Використання метафор у прозі призначене, зокрема, образно відтворювати навколишню дійсність. Метафорі властиво виконувати **відображальну функцію**. Проаналізуємо, наприклад, розгорнуту метафору «*des heures sombres qui suivrent, il ne put jamais se rappeler plus tard sans un frisson rétrospectif au creux du dos*» («*темні години, які тоді йшли одна за одною, він більше не міг згадувати без ретроспективної тривоги на спині*») [10, с. 29]. Така метафора відображає минуле важке життя Іва, а саме період його військової служби під час Першої світової війни. Війна принесла Іву великі страждання. Відтоді він став замкнутим і нетовариським. Душевний спокій герой віднаходив лише на самоті: «*Il faisait sombre, silencieux... une espèce de paix amère, descendait en lui...*» («*Було темно, тихо... якийсь гіркий спокій огортав його*») [10, с. 151].

Метафора є чудовим засобом впливу на адресата мовлення, адже образ, виражений метафорою в тексті, сам по собі вже викликає в реципієнта певну емоційно-оцінну реакцію. Метафора, отже, може відігравати й **емоційно-оцінну функцію**. Спонукаючи читача дати оцінку відносинам головних героїв, Ірен Немировська за допомогою метафор фіксує їхній душевний стан, почуття та переживання в момент зустрічі: «*Le cœur battant, lourd d'une tristesse délicieuse*» («*Серце обтяжував дивний смуток*») [10, с. 53]; «*Une grande émotion douce emplissait son cœur*» («*Велике солодке почуття наповняло її серце*») [10, с. 71] (для кожного з героїв щастя вимірювалося у різних речах: для Іва важливими були насамперед спокій і сон, адже робота у нього була не з легких; Деніз же, навпаки, прагнула романтичних стосунків, палких почуттів); або у період розлуки: «*Oh! le supplice de rester là, les mains glacées, le cœur ralenti, toute la vie suspendue à cette horrible petite chose qui brillait là, dans cet angle obscur, railleuse, muette...*» («*О! Мукою було залу-*

шатися там, з льодяними руками, зі сповільненим серцем, все життя призупинилося у тій страшній, глузливій, німій дрібниці, що сяяло у темному куті») [10, с. 97].

За словами С. Гусева, метафора є тим художнім засобом, який має на меті пов'язати між собою різні способи й описи світу [3, с. 50]. На підставі цього можемо виокремити **описову функцію метафори**. Значимість описової функції метафор полягає в їх участі у створенні стильової картини художнього тексту. В більшості випадків описову функцію у творах виконують розгорнуті метафори. У романі «Непорозуміння» такий тип метафор є досить поширеним, особливо в описах природи, місцевостей. Для прикладу розглянемо метафору «*Un peu de brouillard voilait la ville couchée à ses pieds, mais le dôme des Invalides brillait à travers la vapeur dorée, ainsi que la fine ossature de la tour Eiffel; les vieilles maisons noires, les ruelles étroites se chauffaient au soleil; de chaque côté du trottoir en pente, hérissé de cailloux, des ruisseaux couraient...*» («Невеликий туман завульовував місто, що лежало біля його ніг, купол Інвалідів, проте, виблискував крізь позолочену пару, так само як і тонка статура Ейфелевої Вежі; старі чорні будинки, тісні вулиці грілися на сонці; по обох схилах тротуару, засипаного щебенем, бігли струмки...») [10, с. 162]. Авторка, послугуючись чималим арсеналом стилістичних засобів (метафорами й епітетами, чия роль полягає в збагаченні змісту твору новими емоційними чи смисловими відтінками), своєрідно змалювала красу вечірнього Парижа. Пейзаж міста поступово уособлюється. Явища природи й неживі предмети наділяються особливими ознаками – людськими якостями. Їх сукупність дозволяє детально відтворити неповторність архітектури й атмосфери французької столиці.

Яскравим прикладом втілення досліджуваної функції є також розгорнута метафора «*Un crépuscule délicieux, teinté de bleu vague et de rose, enveloppait la campagne...*» («Дивовижні сутінки, пофарбовані невиразним синім і рожевим кольором, огортали сільську місцевість...») [10, с. 51]. Ірен Немировська зображує захід сонця як одне з найпрекрасніших і найчарівніших явищ природи, в момент якого усе немов завмирає. Це дає можливість сховатися від сірої буденності й залишитися наодинці з природою, яка приховує у собі вічну таємницю життя, побути віч-на-віч зі своїми думками, з самим собою. Подібну ситуацію спостерігаємо й у прикладі: «*La salle à manger était tout éclairée d'un vif rayon un peu rose qui faisait danser sur les murs les reflets des cristaux*» («Ідальня була освітлена яскравим, злегка рожевим промінням, яке змушувало віддзеркалення кристалів витанцювувати на стінах») [10, с. 87]. Промені сонця, виблискуючи на снігу кольорами веселки, наче дорогоцінне каміння, проникали в дім і наповнювали кімнату яскравими фарбами радості та затишку.

Метафора покликана виконувати **деномінативну функцію**, адже являється одиницею вторинної номінації (деномінації), завдання якої полягає в наданні предметам і явищам дійсності експресивної, емоційно-оцінної характеристики шляхом зміни їх значення і стилістичної ролі у контексті художнього мовлення. Тобто завдяки цій функції метафори полісемічні слова, з одного боку, вказують на частину людського тіла, а з іншого – на предмет, який її нагадує: «*au pied du Perron*» («біля підніжжя сходів») [10, с. 40]; «*aux pieds de la ville*» («у ногах міста») [10, с. 162]. У таких випадках метафоричні слововформи називають реалії, наділяючи їх істотними властивостями.

Аналізуючи роман «Непорозуміння», було б доречним взяти до уваги класифікацію функцій метафор, запропоновану В. Москвіним, який поряд із деномінативною виділяє також **експресивну функцію**. За словами лінгвіста, ця функція «реалізується в кількох окремих функціях: оцінній, зображальній, естетичній і пояснювальній» [7, с. 162]. Це пояснюється тим, що мова є універсальним способом вираження внутрішнього світу людини, сфокусованого лише в її свідомості, у різноманітні емоцій, почуттів, мрій, і лише вона здатна розкрити його неповторність та унікальність. Наприклад, у романі «Непорозуміння», Ірен Немировська експресивно називає сонце Країни Басків «*l'éclatante lumière du pays basque*» («вибухове світло Країни Басків») [10, с. 33]. Море, за словами авторки, – «*un gouffre d'ombre*» («пріпва міні») [10, с. 15]. Розповідаючи про важку щоденну працю Іва, яка оплачувалася мізерною платнею, достатньою лише для вбогого виживання, письменниця вдається до метафори: «*la tyrannie mesquine de l'existence*» («жалогідна тиранія існування») [10, с. 30].

Висновки. Проаналізувавши ці приклади, неможливо не звернути увагу на те, що в романі «Непорозуміння» домінує індивідуально-авторський підхід до передачі людських почуттів, опису окремих місць, природних явищ чи пейзажів. Ірен Немировська, намагаючись донести до читача свої думки, ідеї, бачення світу, вдається до своєрідного способу – метафоризації. Неодноразово авторка уособлює неживі предмети та явища, надаючи їм рис живих істот. Загалом, підсумовуючи результати дослідження, можемо стверджувати, що у романі «Непорозуміння» метафора є багатофункціональною. Виділяємо такі основні функції метафори у творі, як: інформативна, образотворча, естетична, декораційна, відображальна, пояснювальна, емоційно-оцінна, описова, деномінативна, експресивна. Це свідчить, безумовно, про певну самобутність індивідуально-авторського стилю французької романістки.

Література:

1. Ахметова Г.Д. Языковое пространство художественного текста (на материале современной русской прозы). Санкт-Петербург : Реноме, 2010. 244 с.
2. Ашиток Н. Способи актуалізації метафоричного слова в художньому творі. *Сучасний погляд на літературу*. Київ, 2000. Вип. 4. С. 156–162.
3. Гусев С. Наука и метафора. Ленинград : Издательство ЛГУ, 1984. 152 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
5. Кожевникова Н.А. Из наблюдений над неклассической («орнаментальной») прозой. *Изв. АН СССР. Серия литературы и языка*. 1976. Т. 35. № 1. С. 55–76.
6. Мацько В. Механізм дешифрування метафори та її стилістичні функції (на прикладі української діаспорної прози). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Тернопіль, 2011. Вип. 31. С. 248–260.
7. Москвін В.П. Русская метафора : очерк семиотической теории. Москва : Ленанд, 2006. 184 с.
8. Солoduхов В.Л. Роль метафори в практичному і теоретичному мисленні людини. URL : http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2009/NIO_6_2009/1
9. Харченко В.К. Функции метафоры. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1991. 88 с.
10. Némirovsky I. Le malentendu. Paris : Folio n° 5286, 2011. 191 p.

Смушак Т. В., Иванив Ю. В. Функционирование метафоры в романе Ирэн Немировски «Недоразумение»

Аннотация. Статья посвящена исследованию функций метафоры в романе Ирэн Немировски «Недоразумение». Путем анализа наиболее выразительных метафорических соединений выделены основные функции метафоры в произведении, а именно: информативная, изобразительная, эстетическая, декорационная, отражающая, объяснительная, эмоционально-оценочная, описательная, деноминативная, экспрессивная, а также сделано их семантико-стилистическое декодирование.

Ключевые слова: метафора, развернутая метафора, олицетворение, функция.

Smushak T., Ivaniv Yu. The functioning of metaphor in the novel “Misunderstanding” by Irene Nemirovsky

Summary. The article is aimed at studying the functions of metaphor in Irene Nemirovsky’s novel “Misunderstanding”. By analysing the most expressive metaphorical compounds, the main functions of metaphor in the text are defined, namely: informative, visual, aesthetic, decorative, reflective, explanatory, emotive and appraisive, descriptive, denominative, expressive. Their semantic and stylistic decoding is conducted.

Key words: metaphor, extended metaphor, personification, function.